

Szemelvények a korondi fazékgyárak történetéből

Az emberiség legrégebbi foglalkozásainak egyike a fazekasság. E mesterséggel kapcsolatos magyar szavak írásban történő első említését vizsgálva a következő adatokat sorolhatjuk fel: fazék (1558), fazekas (1570), fazekasmester (1570), fazekasmesterség (1681), fazekasmű (1591), fazekasság (1652).¹ Az 1332–1337-es pápai tizedjegyzékekben a Kis- és Nagy-Küküllő menti településekből több fellelhető: Sóvárád, Korond, Küsmöd, Székelyszentistván, Csókfalva stb. „Joggal feltételezhető, hogy az első írásos említéseknél sokkal korábbi a sóvidéki fazekasság.”²

A jelentősebb fazekasközpontok első írásos említésére vonatkozóan a következő adatokat találtuk: Segesvár (1376), Marosvásárhely (1552), Székelyudvarhely (1572), Csekefalva (1590), Székelykeresztúr (1590), Korond (1616), Makfalva (1653), Marosszentgyörgy (1667), Szárhegy (1670), Gyergyószentmiklós (1670), Szentdemeter (1699).

1896–1900 között Erdélyben 225 fazekas dolgozott. A legnagyobb fazekasközpont Kolozsvár volt, összesen 83 fazekassal. Székelyudvarhelyen 50, Marosvásárhelyen 23 fazekas dolgozott. Az Udvarhely megyei helységek közül 7 faluról tettek említést, hogy ott fazekasok dolgoznak. Etéden 4 fazekasnak volt engedélye; Korondra, Atyhára, Küsmödre, Szolokmára és Kőrispatakra vonatkozóan nem rendelkezünk számadatokkal.³

Barabás Endre *Udvarhely vármegye közgazdasági leírása* című, helyszíni kutatásokra alapozott tanulmányában olvashatjuk: „Ott, ahol csak alkalmas agyag áll rendelkezésre, a fazekasság ősi foglalkozást képez, mégpedig kereskedéssel összekapcsolva, mert a székely nem csak elkészíti edényeit, hanem a piacokra is elhordja. Régebben általánosan ismeretes volt az egész Székelyföldön a korondi mázatlan, feketeszínű cserépedény, ahol 600-an foglalkoztak ezzel az ipárral. Az újabb időkben azonban a nép ízlése a mázas edények felé hajlott, s így a korondi fazekasipar válságba jutott.

Az Udvarhelyi Agyagipari Szakiskola hatása (1893-tól) azonban itt is kezd mutatkozni, amennyiben itt is kezdik a csinosabb, mutatósabb cseréptárgyakat készíteni.

A fazekasipar még jelentékeny mérvben üzemel Székelyudvarhelyen (32), Agyagfalván (2), Csekefalván (7), Etéden

(7), Kisbaconban (2), Küsmödon (9), Kőrispatakon (6), Magyarhermányban (5) és Korondon. Etéden és Küsmödon még kályhacserepeket is készítenek.”⁴

A XIX. század vége felé, amikor az öntött vasból készült kályhák, a plattenes tüzelők, és következésképpen a gyári vasból, porcelánból és üvegből készült háztartási edények kezdtek elterjedni, sok fazekasközpont hanyatlásnak indult. Kivétel volt a Sóvidék, Korond, Szolokma, Makfalva, s az 1940-es évekig Küsmöd is, ahol a fazekasság továbbra is fennmaradt.

A XIX. és XX. század fordulóján a Korondon készített cserépedény számára újra megnyílt az út a román piacok felé, amely az 1886–1891 közötti vámháború óta zárva volt.

A Kárpátokon túli román falvak jelentős részében gyakorolt halotti kultusznak, a *pomana*-nak elengedhetetlen tartozékai az agyagból (földből) készült „pomana-edények”. Lényege, hogy a hozzátartozók a halott emlékének tiszteletére agyagtányérban, tálban, kanocsóban ételt-italt osztogatnak az ünnepre meghívott rokonságnak, barátoknak, szegényeknek. Ez a ma is élő szokás nagy mennyiségű agyagáruszükségletet eredményezett, amely befolyással volt a korondi fazekasság fejlődésére is.

Az első korondi fazékgyárakról

Az 1920-as évek vége felé Bertalan Áron (szül. 1898) korondi edénykereskedő elhatározta egy kis fazékgyár építését Korondon. Az ügy érdekében 1927-ben megvásárolta azt a vízimalmot, amely a mai új kerámiaüzem felső területén állott. (A

malom első gazdája 1906-1907 körül a székelyvársági Bálint András volt, ő eladta Veisz Gábor etédi lakosnak, akitől etédi Sorbán István vásárolta meg. Végül a következő tulajdonos, korondi Tóth Sándor adta el Bertalan Áronnak.)

Bertalan Áron az alsósófalvi Kacsó Ákossal közösen a malomházat edénykészítő műhellyé alakította. A neve „Korondi Fazekas Gyár” lett. Az egykori malomházba beszereltek egy mázórló malmot, egy kicsi agyagyúró gépet és egy formázó korongot. Az épület mellé egy kicsi, emelettel ellátott épületet készítettek, amely helyet adott az akkoriban modernnek nevezett égetőkemencének is. 1936-ig a kisüzem gépeit a víz hajtotta. Nappal a formázó korongokat és a mázórló malmokat, éjjel az agyagórló gépet.

Ugyanabban az időben (1928) Katona Sándor kőrispataki származású fazekasmester is épített Knop Vencel aragonit kőcsiszoló és díszműáru gyáros segítségével egy nagyobbacska műhelyt. Az iskola mai bentlakásának helyén álló üzemet a község lakossága ugyancsak „fazékgyárnak” keresztelte.

Mindkét üzem 1928-ban indult be, az akkoriban Tordán jól dolgozó Tompa testvérek kerámiaüzemének technológiai folyamatait utánozva. Deér Zsigmond és Zoltán Géza voltak az első gipszmodellezők és formaöntők Korondon. Ők indították el az edények gipsz formában való készítését. Ezt az eljárást később elsajátította a község mindenik fazekasa.

Bertalan Áron 1940-ben megvásárolta Kacsó Ákos részét is. A Katona-féle üzemnek 50, a Bertalan-félenek 60 munkása volt az 1930-as években.

A második világháború utolsó évében mindkét üzem beszüntette tevékenységét, a termelést csak 1946-ban kezdték újra. 1948. június 11-én egyik üzemet sem

Az edényüzem dolgozói (1958)

államosították, mert a Bertalan-féle üzemnek 18, a Katonáéknak csak 10 alkalmazottja volt. 1949-ben, a földbirtokok államosításával Bertalan üzemét is államosították, földbirtokaival együtt. Katona üzeme 1950-ben átkerült a Szövetkezet tulajdonába.

Az államosítást követően új vezetőket neveztek ki, megkezdődött az üzemek továbbfejlesztése. Az államosított üzem 1950-ben a Székelyudvarhelyi Helyi Ipari Vállalatok keretébe került, a termékek értékesítése az Állami és Szövetkezeti Kereskedelmi Vállalatok keresztül zajlott. 1952–1954-ben a toldalék épületeket lebontották, és egy új, nagyobb épületet emeltek, korszerűbb kemencékkel. Deér Zsigmond javaslatára három fekvő Kaseli kemencét építettek, melyekbe 1956-ban bevezették a cseppfolyós tüzelőanyaggal (gázolaj és pakura keveréke) való égetést. Építettek körkemencéket is, mind a két üzembe, melyek csukottak voltak, kéményük nem volt, a tetejüket törött cserépdarabokkal takarták le, és fával tüzeltek. Az említett épületet később áruaktárnak használták.

1960-ban a szövetkezeti üzemet is a Székelyudvarhelyi Helyi Ipari Vállalatokhoz csatolták, 1974-ben pedig átadták a községi néptanácsnak.

Rövid kitérőt téve, meg kell említenünk két kisebb fazékgyárat, melyek mindössze pár évet működtek. Akadtak olyan korondi vállalkozók az 1936-os esztendőben, mint Palkó Bot János földműves, Szállasi Ferenc és Szenkovits Antal kereskedők, akik egy villát vásároltak a már pusztulásnak indult Korond-fürdőn, azt átköltöztették a Palkó Bot János lakása mellett (Borvíz utca) lévő kertbe, egy mázas edényt termelő üzemet indítva el („Patria” néven).

A már fentebb említett Deér Zsigmond lett az üzem vezetője. Őt Zoltán Géza, majd Gedeon József követte, de az üzem nem tudott haszonnal dolgozni. Az anyagi alapokat a két kereskedő biztosította, de jövedelem hiányában beszüntették a finanszírozást, az üzemet végérvényesen leállították. Ezt később ifj. Katona János vette bérbe, de vállalkozása ugyancsak tiszavirág életű lett.

1941-ben a Malom utcában egy kis edényüzemet hozott létre Babos György és Sulyok Ferenc. A Máthé Ferenc és neje, a pálfalvi születésű Vajda Anna gabonaőrle malmát és annak épületét alakították át. Terjeszkedési lehetősége nem volt, a malomárkon lefolyó vízmennyiség sem volt elegendő a gépek hajtásához. Az anyagi nehézségekkel küzdő kis „Sulyok-féle üzem” is hamar befejezte pályafutását.

Visszatérve a korábban mondottakhoz, az 1952–54-ben épült új, Bertalan-féle üzemhez csatolták a Katona-féle üzemet, de a megrendeléseknek az új körülmények között sem tudtak eleget tenni. Az 1960-as években a volt aragonitgyárat is átalakították edénygyártásra. A három részlegesen folyó gyártási tevékenységek azonban szervezési-vezetési nehézségeket okozott, a minőség sem javult. Szükségessé vált egy új, korszerű üzem felépítése Korondon – meséli időse István Lajos nyugdíjazott mester, néprajzkutató, ki 1934 óta dolgozott az üzemben.

1971-ben megkezdtek tehát egy modern üzem építését, 3500 m² alapterületen korszerű agyagmunkáló gépekkel, villanymotor meghajtású szabadkézi és gépi formázó korongokkal, műszáritóval és folyamatos tüzelésű alagút-égetőkemencékkel felszerelve. Javultak a munkafeltételek, emelkedett a termelékenység és a minőségi színvonal. A 200 munkást

*Katona István fuvarosai:
Venczel Imre (szalmakalapos)
és Imre Zoltán.
A felvétel a Predealon készült
az 1950-es években.*

foglalkoztató üzem termékeit több mint 40 országba exportálták. Nagyobb megrendelések érkeztek a Magyar Népköztársaságból, Jugoszláviából és Japánból.

Az üzem termékei három csoportba sorolhatók:

1. mázas használati tárgyak: vizeskancsók, tálak, virágcserepek több méretben (évi termelés kb. 2 millió db)
2. mázas díszkerámia: bokályok (falikancsók), falitányérok, különböző méretű és alakú díszvázák (100–120 ezer db)
3. fekete kerámia, melynek termelését 1962-ben kezdték el Korondon (240 modell, évi termelés 60–70 ezer db).

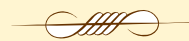
Az új üzemnek kiállítóterme is volt. A nyári turistaforgalom idején naponta látogatók százai keresték fel, vásárolták és vitték a termékeket mint emléktárgyakat a világ minden tájára.

Az üzem fejlesztése és jó hírneve érdekében sokat tettek: Thelman Lajos, Bíró József Marosvásárhelyről, Simó Lajos és Bíró Tamás Székelyudvarhelyről, valamint Tófalvi Árpád, id. és ifj. István Lajos mesterek Korondról.

Akorondi kerámiaüzem végnapjairól

Az 1989-es rendszerváltozás után a korondi „fazékgyár” hanyatlásnak indult. A kerámiaüzem 1992 tavaszán részvénytársasággá alakult WESTRA néven. Azonban az új vezetőség által meghatározott termelési irányelvek nem bizonyultak életképeseknek. Rendelések hiányában az üzem létét nem lehetett biztosítani, a termelés leállt. A helyzet azóta is változatlan.

Szőcs Lajos

¹ Erdélyi Magyar Szótörténeti Társ. III. Buk., 1982. 741.

² Tófalvi Zoltán: *Sóvidéki népi fazekesség*. Marosvásárhely, 1996. 12.

³ Tófalvi Zoltán – István Lajos – Kardalus János – Ambrus Lajos: *A korondi fazekasvadások. Árcsó 1978–1997*. [Korond], 1997. 16.

⁴ Barabás Endre: *Udvarhely vármegye közgazdasági leírása*. Bp., 1904. 38–39.

⁵ Szabó Árpád Tőhötöm: Informális technikák a hagyományos gazdálkodásban. In: Uő (szerk.): *Lenyomatok 2. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2003. 105–124.